

УКРАЇНА

Слова нашої багатой і високорозвиненої мови творилися тисячоліттями. І це «не словникові холоди – в них чути труд, і піт, і муки, чуття єдиної родини» (П. Тичина). За кожним словом стоїть напружена розумова праця наших далеких предків, їхнє бачення навколишнього світу, ставлення до нього, їхня життєва сила. Проникаючи в етимологію слова, ми зазираємо в глибину тисячоліть нашої історії, в творчу душу нашого народу. І ми ще раз переконуємося, кажучи словами поета: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!» (В. Симоненко). Скільки б не намагалися це зробити всілякі перевертні й прибудди.

Розумій, що за мороком тисячоліть не завжди вдається дійти до істинної глибинної суті кожного слова, але через те не слід і відмовлятися від такої спроби. А охопити хочеться якнайбільше наших слів, бо «кожне слово – це перлина, це праця, це натхнення, це людина» (М. Рильський).

Слово *Україна* вперше письмово засвідчено в «Повісті врем'яних літ» під 1187 р. у зв'язку із загибеллю переяславського князя Володимира Глібовича: «Плакашася по нѣм вси переяславци, бѣ князь добръ... о немъ же украинна много постана». Зрозуміла річ, що, перш ніж потрапити на сторінки літопису, воно тривалий час існувало в усній мові.

Цю назву нерідко хибно тлумачать як «окраїна», «прикордонна місцевість». Таке неправильне тлумачення перейшло навіть у деякі солідні мовознавчі та історичні праці.

Що ж насправді означає назва *Україна*? Щоб дати неупереджену відповідь на це запитання, треба з'ясувати, у якому контексті та за яких історичних обставин колись уживалося це слово.

Удруге воно повторюється на сторінках літопису через два роки в розповіді про те, як один із князів «єха ис Смоленска... ко украинѣ Галичкои». Під 1213 р. про галицького князя Данила записано, що він «ѣха с братомъ і пріа Берестіи и Угровескъ и Верещанинъ и Столпъ Комовъ и всю украину». У повідомленні, датованому 1348 р., пишеться: «И по семъ Андрѣи съ полочаны, изъ своєа украини пригнаше, безъ вѣсти повоеваше нѣколико сель Вороночкои волости». В одному з документів 1399 р. сказано: «И княж Ивановы вожи привели великого князя Витовта къ Литовскои украинѣ». З окупацією колишніх земель Польщею з'являється термін *Польська україна*, яка в XVI ст. ділиться на україну Руську (вона ж Руське воєводство, як офіційно називалася Галичина), Волинську, Подільську, Брацлавську, Київську тощо. В одному з документів називається й Московська україна. (Ці та інші випадки вживання слова *україна* в історичних джерелах зібрано в праці: Стрижак О. Про що розповідають географічні назви / О. Стрижак. – К.: Наук. думка, 1967.)

Трапляється це слово і в народних піснях: *Ой по горах, по долинах, по козацьких українках сив голубонько літає, собі пароньки шукає... Ой по горах, по долинах, по широких українках, ой там козак походить... Прибудь, прибудь, мій миленький, з україн далеких... Козак од'їжджає, дівчинонька плаче: «Куди їдеш, козаче? Козаче-соболу, візьми мене із собою на україну далеку».* П. Куліш, перекладаючи прощальну пісню головного героя поеми Дж. Байрона «Паломництво Чайльд-Гарольда», дав їй заголовок «Прощання з рідною країною».

У «Словарі української мови» Б. Грінченка слово *україна* тлумачиться насамперед як «країна». І в одинадцятитомному «Словнику української мови» як одне з його значень із позначкою «застаріле» по-

дано значення «країна, край»; це підкріплюється, зокрема, прикладом з Марка Вовчка: *Блукав наш предкопрашур козак Савлук по горах, по долинах, по усяких українках...* Неважко помітити, що в усіх наведених тут прикладах як з історичних джерел, так і з народних пісень та творів давніших українських письменників слово *україна* вжито саме в значенні «країна, край». Ні про яку «окраїну» (тобто «околицю») в них не йдеться.

У феодальній Київській Русі в столярному Києві сидів великий князь, і він своїм синам, братам, дядькам виділяв, тобто *украював* (як господар крає хліб), уділи, які, як можна припускати, від того й дістали назву *україн* (назва, аналогічна сучасному поняттю «область»). *Українами* в такому разі називалися всі навколишні території, крім центральної, якою одноосібно володів великий князь і яку ніхто йому не «вкраював». До речі, й тепер виділення ділянок землі пов'язується з поняттями «кряйти», «різати»: *Народу розплодиться... Що ж із землею тоді? Чи й ще оці скибки перекраювати?* (А. Головка); *Смушками вузенькими, латками перистими покрайний лан селянський* (І. Волошин); *Кажуть, у Проскурівському повіті вже козачня нарізає дядькам свої наділи* (М. Стельмах); *Ваші помічники нарізують садиби понад ґрунтом заводу* (І. Ле). Звідси й аналогічне наріз «(застаріле) ділянка землі, виділена кому-небудь для користування». Значення «виділити» наявне й у вислові *викроїти час*.

Коли у XVIII ст. назву *Русь* було узурповано Московією, колишні русичі, русини з Наддніпрянщини, щоб їх не сплутувати тепер з московитами, чи москалями («Від москаля поли вріж – та втікай», – записав ще 1841 р. з народних уст Левко Боровиковський), почали користуватися самоназвою *українці* і всю свою землю стали називати *Україною*. У Галичині, де не виникало тої двозначності в назві, як у наддніпрянській частині країни, це довго затрималася самоназва *русини* і назва країни *Русь* (тому, наприклад, у М. Пашкевича читаємо: *Руська мати нас родила, руська мати нас повила, руська мати нас любила: чому ж мова ей немила?*).

Слово *Україна*, як і слова *країна, край*, споріднене з дієсловом *кряйти*, одне із значень якого – «відділяти частину від цілого». Тому цілком можна погодитися з тим, що «назва нашої землі, нашої держави і нашої тисячолітньої традиції *Україна* означає буквально – «земля, виділена для нас із загалу, відокремлена від решти» – коротше, «наша власна земля» (О. Братко-Кутинський).

Іван ЮЩУК